

Költő lenni vagy nem lenni.

*A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
– Petőfi Irodalmi Múzeum állandó kiállításának katalógusa,*
szerk. Kalla Zsuzsa, Vaderna Gábor*

Budapest, MNMKK Petőfi Irodalmi Múzeum, 2024, 397 l.

A Petőfi Sándor születésének 200. évfordulóját ünneplő, 2022/23-as bicentenárium¹ egyik kiemelkedő eseménye a Petőfi Irodalmi Múzeum 2023 januárjában megnyílt új állandó kiállítása volt; a belőle készített katalógus pedig mintegy az emlékév tudományos és tudásközvetítő, közművelődési törekvéseinek szimbolikus lezárásaként, összegzésékeként is elgondolható. Hiszen a kötet nem pusztán a kiállítási anyag rögzítésére és ismertetésére vállalkozik: a benne olvasható tanulmányok és tárlatismertetőik a tágran értett 19. századi magyar művelődéstörténet kontextusában helyezik el a Petőfi-emlékezetet, valamint az új kiállítás megnyitása óta felgyülemlett múzeumi tapasztalatokat is magukba sűrítik. (Mindezt jól mutatja, hogy a kötet nemcsak a tárlat műtárgyairól és a gondosan megkomponált enteriőrökről tartalmaz jó minőségű fotókat, hanem a muzeológiai programok résztvevőiről, a kiállításba bevont látogatókról is.) Jóllehet semmiképp nem vállalkozhatom arra, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum e kiállításában közzétett 19. századi, illetve Petőfivel kapcsolatba hozható irodalmi és műtárgyhagyatékának (többek között festmények, szobrok sokaságának) mély és

* Radnai Dániel Szabolcs a MNMKK Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János-ösztöndíjasa.

¹ Az emlékév törekvéseinek összefoglalására a következő cikkben kerítettünk sort: OWAIMER Oliver, RADNAI Dániel Szabolcs, *Kerényi Ferenc, Margócsy István és a Petőfi-gépezet (Szubjektív megjegyzések a Petőfi-évről)*, Verso, 6(2023), 2. sz., 87–99. Az összefoglalásban szereplő tudományos eredmények lajstromát érdemes kiegészíteni az azóta eltelt idő fejleményeivel. Számos további tematikus folyóirat-szám, évkönyv és tanulmánykötet elhagyta a sajtót: *Irodalomismeret* 2023/2 – *Acta Papensia* 23 – *Studia Litteraria* 2023/3–4 – *Irodalomtörténeti közlemények* 2023/5 – *Doromb: Közköltészeti Tanulmányok* 11 (szerk. Csörsz Rumen István, 2023) – *Petőfi: költészet, kultusz, emlékezet*, szerk. BÉNYEI Péter, FAZAKAS Gergely Tamás, LAKNER Lajos, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024. – *Kétféle én(ek): Petőfi Sándor életei*, szerk. MERCUS István, Nyíregyháza, Mórincz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2025. – Továbbá GYIMESI Emese megjelentette Petőfi és Szendrey Júlia kapcsolatáról szóló tudományos-ismeretterjesztő vállalkozásának első kötetét (*Szendrey Júlia és Petőfi Sándor szerelmi szabadságharca*, Bp., Szendrey Júlia-kutatás, 2024.) – MARGÓCSY István közreadta újabb, az emlékév folyamán született Petőfivel kapcsolatos írásait („Szólj vadúl, és szólj szelíden...”: *Petőfi a 19. században és ma*, Bp., Pesti Kalligram, 2025.), valamint 2024 végén elkészült a *Petőfi Sándor összes művei* kritikaikiadás-sorozat utolsó kötete is: *PETŐFI Sándor Összes művei (1848–1849): Kritikai kiadás 6. Költemények*, s. a. r. KERÉNYI Ferenc (†), szerk. SZILÁGYI Márton, Bp., Universitas–MNMKK OSZK, 2024.

átfogó kontextualizálását elvégezzem, a következőkben röviden áttekintem a kiállítási katalógus főbb egységeit, értékelem a tárlat koncepcióját, valamint amellet érvelek írásomban, hogy a katalógus nem pusztán a Petőfi-emlékezet és -kutatástörténet megkerülhetetlen dokumentumaként értékelhető, hanem az irodalmi múzeum mai jelentőségéről szóló érvényes módszertani ajánlatként is.

A szerkesztők, Kalla Zsuzsa és Vaderna Gábor bevezetője után következő részletes tárlatismertetést két-két tanulmány fogja közre. Elsőként a Petőfi-kutatás két kiemelkedő szerzője, Szilágyi Márton és Margócsy István dolgozatai, majd a kiállítás termeinek részletes bemutatása után Prágai Adrienn művészettörténeti és Mészáros Zsolt sajtó- és divattörténeti írásai olvashatók; ezeket követi a kiállítótérek által alkotott „narratívát” tükröző, nagyon igényes műtárgyjegyzék, a katalógusban említett, hivatkozott Petőfi-szövegkiadások és közintézmények rövidítésjegyzéke, végül a kötetet Vaderna Gábor angol nyelvű összefoglalója zárja le („*To Be a Poet or not to Be*”: *The Life and Art of Sándor Petőfi*).

Izgalmas oppozíciós logikát tükröz Szilágyi Márton és Margócsy István tanulmányainak egymás után (vagy mellett) való olvasása, hiszen a két írás a Petőfi-értelmezés kétféle markáns irányát rajzolja fel: míg Szilágyi a pályakép és az életmű *forrásaira* kérdez rá a családi szocializáció mikrotörténeti elemzésével, Margócsy Petőfi *hatását*, a Petőfi-kultusz irodalmár- és tudósgenerációk munkáinak sorában továbbhagyományozódó kultikus megközelítéseit, sémáit, narratíváit teszi láthatóvá. Az első tanulmány Petőfit „nem egyszerűen önmagából megértendő kutatási objektumként” kívánja szemlélni, s „cselekedeteinek mozgatórugóját [...] nem az ő markáns egyéniségében és öntörvényű akaratában” látja magyarázhatónak, „hanem másféle, részben családi, részben a környezetből levezethető, korábbi stratégiák folytatójának (és átértelmezőjének)” tekinti (13), elsősorban a családon mint mikroközösségen és azon belül is főképp Petrovics István, a magyarosodás felé hajló, gyermekeit tanítani vágyó apa szerepén keresztül. Szilágyi – pozitív forrásokra és kritikusan kezelendő anekdotikus visszaemlékezésekre egyaránt támaszkodó – „mikrotörténeti kísérlete” a szülők otthoni nyelvhasználatától és a kis Petrovics Sándor iskolaváltásaitól egészen a negyvenes évek irodalmi intézményrendszerében helyet találó, azt kreatívan felhasználó-alakító költő döntéshelyzeteiig jut el, többek között Arany János pályájával való összevetésre is kitekintve, azt fogalmazva meg konklúzióként ez utóbbi (új, fővárosi) mikrovilágról, hogy „Petőfinek az irodalom intézményrendszerére épített élete is törekeny és bizonytalan státusz volt. A legfontosabb elem ugyanis ebben Petőfi folyamatos tevékenysége – hiszen vagyon felhalmozását ez az életforma nem tette lehetővé [...] – vagyis ez nem is annyira polgári egzisztencia volt, mint inkább annak az illúziója. Ennyiben tehát igencsak egymásra vetíthető Petőfinek és az apjának a pályája” (31). Margócsy István a tőle megszokott eleganciával – és a különféle (e helyütt leginkább szakirodalmi) idézetek retorikus kollázsával – teszi nyilvánvalóvá az olvasó számára, hogy „a kultusz (külső) társadalmi nyomása” (35) nemcsak az irodalomtörténeti kutatások témaválasztását befolyásolja, hanem a tudományosság

kritériumai (műfaji és szakmaetikai normái) között létrejött írásművek megfogalmazásán, stílusán is tetten érhető. S állítását számos, egyébként érdemes és tiszteletre méltó Petőfi-értelmező (Beöthy Zsolt, Horváth János, Ferenczi Zoltán, Sótér István, Martinkó András, Németh G. Béla és mások) által jegyzett szakszöveg elemzésével, a megfogalmazásokba kódolt kultikus (szakrális, mitologikus) viszonyulásformák és az érvelést nélkülöző kinyilatkoztatások azonosításával támasztja alá.

Prágai Adrienn és Mészáros Zsolt átfogó tanulmányai, kinyitva-szélesítve a Petőfi-életmű művészeti és társadalmi kontextusát, a 19. század közepének hazai és nemzetközi művészeti-mediális mozgásait mutatják be – az irodalom alakulástörténetével való összevetésben, szövegközelben maradva. Prágai az irodalmi és képzőművészeti körforgás eltérő fejlettségi fokát, intézményes kereteit, a művészi kifejezőmód korabeli kihívásait számos hazai piktor (Karacs Árpád, Molnár József, Marastoni Jakab, Szále István, Barabás Miklós és mások) pályaképén keresztül érzékelteti, majd az irodalom és festészet közös témáira (népi élet, a modern ember és környezete, romantikus táj) tér át, több jellemző Petőfi-textus analógiáját mutatva meg a korszak vizuális ábrázolásai között Barabás Miklós *Enyelgésétől* (1841) Markó Károly és Lotz Károly pusztai tájképeiig. Végül, a költő életében és halála után készült Petőfi-portrék és -allegóriák elemzésével az irodalom és a képzőművészet – közös, nemzeti emlékezeti térben történő – összefonódását azonosítja, azt az általános következtetést is hangsúlyozva, hogy „az alkotás kora, létrehozásának helye, társadalma, éghajlata, kontextusa szorosan összekapcsolja a művészeti ágakat” (258). Mészáros Zsolt cikke pedig a korszak, az 1840-es évek divatlapjainak diszkurzív terét jelöli meg a Petőfi-szövegek egyik lehetséges kontextusaként, gazdag példatárral illusztrálva szöveg és kép élénk sajtóbéli interakcióit, kitérve a hazai divatlapok (*Honderü, Pesti Divatlap, Életképek*) képanyagának nemzetközi forrásaira, mintáira is.

A katalógus legértékesebb része, a mintegy nyolcvanoldalas, Vaderna Gábor és Kalla Zsuzsa által jegyzett tárlatismertető – ha egyszerűen akarunk fogalmazni – a 21. századi műveltségterjesztés legfőbb erényével jellemezhető: az interaktivitással. Értem ezalatt azt, hogy bár maga a katalógus leginkább azoknak szól, akik már legalább egyszer megszemléltek a Petőfi Irodalmi Múzeum új Petőfi-kiállítását, a szöveg mintegy kézen fogja, és végigvezeti a befogadót a Petőfi-életraizon, a versek és prózák szövegtengerén, az értelmezéstörténeten s nem utolsó sorban a kiállítási tereken – ezzel olyan olvasók számára is érdekessé, felnyithatóvá (és relevánssá) téve ezt a nagyon különleges költői életművet, akik legutoljára iskolai tanulmányaik során találkoztak Petőfi-szövegekkel. Az egymást követő termek (*Nyitótér, Kötelék, Róna, Rémek, Otthon, Áldozat, Erő*) alapján tagolt egységek az adott kiállítási térnek és a kiállított múzeumi anyagnak megfelelően hullámoznak az értekező próza műfajvariánsai között (vannak eseménytanulmányként olvasható szakaszok, rövid és alapos műelemzések, kontextualizáló történeti rekonstrukciók, komparatív kitekintések, képleírások), ugyanakkor a szöveg stílusa egyenletesen szabatos és közérthető. A kiállítás alap gondolatának (és az egyes,

tematikusan berendezett termék koncepciójának) részletes bemutatását a *Nyitótér* című rész a Petőfi-hagyaték történetével, intézményes kereteinek alakulásával, illetve a múzeum kiállítási hagyományának feltárásával egészíti ki, a kifejtésben olvasható interpretációknak vagy csak felvillantott értelmezési irányoknak pedig a Petőfi-irodalom egésze (többek között a legkurrensebb Petőfi-értelmezések felhasználása, beemelése) képezi aranyfedezetét. A jól megválasztott (és több esetben a kiállítási térbe is komponált) Petőfi-szövegek idézésére és kommentálására épülő, mindig világos okfejtéseket pedig a műtárgyakról és a kiállítási anyagról készült gazdag fotóanyag teszi teljessé. Mivel az egyes termék koncepciójának részletes taglalása olyan ekphrasztikus betéteket igényelne, amelyeket e sorok írója nem tud teljesíteni (és e szakaszok igénylik legalább a kiállítás – akár újbóli – megtekintését), részletezésüktől e helyütt eltekintek, és inkább a kiállítás egészének koncepcióját, tétjét kívánom rekonstruálni és értékelni.

A kiállítás koncepciójának és kivitelezésének becsét két lényeges tényezőben lehet megragadni: a témakijelölésben, valamint a muzeológiai tudatosságban.

A Petőfi Irodalmi Múzeum új Petőfi-kiállítása – a múzeum korábbi kiállítási hagyományával és általában az irodalmi tárlatok, múzeumok szokásrendjével szemben – nem a szerzői (Petőfi esetében meglehetősen legendásított, önmagán túlmutató jelentőségre szert tett) életrajz újramesélését tekinti feladatának, hanem a költőt, tágabban művészlét dilemmáira helyezi a hangsúlyt, ebből következően nem pusztán a Petőfi-életművet látjuk új fénytörésben, hanem a költő szinkron társadalmi-művészeti közegét. Természetesen ezt nyomatékosítja a kiállítás címe is: a korszakban már jól ismert Hamlet-monológot („Lenni vagy nem lenni: ez itt a kérdés...”) a költői lét megfogalmazási kísérletéhez fölhasználó, a létezés gondolatát a költészet felől értelmező Petőfi-vers (Pest, 1845. február) címe ez, amelynek tanulságos elemzéséből (68–78) azt is kikövetkeztetheti az olvasó, hogy a katalógus címében szereplő második „lenni” miért van áthúzva a borítón.

Ez utóbbi ambíció, a művészi lét kérdését középpontba állító megközelítés forrását a kurátorok az újabb Petőfi-kutatás két jellegadó irányából eredeztetik: a Kerényi Ferenc kezdeményezte társadalomtörténeti-irodalomszociológiai vizsgálódásokból, valamint a Margócsy István fémjelezte kultusz kutatásból és „vissza a szövegekhez” posztmodern attitűdjéből (9–10) – ez indokolja, hogy a katalógust Szilágyi Márton mikrotörténeti tanulmánya és Margócsy kultuszkritikus írása nyitja. E koncepció – amelynek szükségszerű következménye, hogy az életrajzi narratíva csak egy szempont a sok közül – megvilágító erővel vezet el az életmű tematikai és poétikai sokarcúságához, polifonikuságához. Nem véletlen, hogy a *Nyitótér* falán a *Dalaim* (Pest, 1846. április) című vers sorai futnak végig Petőfi (kinagyított, aranyozott) kézírásával – egy olyan költeményé, amelynek beszélője éppen saját költészete sokhangúságát exponálja² – amiképpen az idézett-kommentált Petőfi-szövegek és a katalógus vizuális megoldásai is ezt

² Számos ehhez hasonló Petőfi-textust vonultat fel a katalógus, különösképp a 199–215. oldalakon (*Áldozat* című fejezet).

a sokszínűséget hangsúlyozzák. Míg az általánosan ismert (és a közoktatásban néhány versre szűkült) „Petőfi-kánont” a legutóbbi időkhöz háttérbe szorult szövegekkel (többek között a *Cipruslombok Etelke sírjáról*, *Szerelem gyöngyei* és *Felhők* ciklusokkal, a *Tigris és hiéna* című drámával, Petőfi prózájával stb.) szélesíti a kiállítás, a katalógusban felvonulnak Petőfi alakjának legkülönbözőbb képzőművészeti ábrázolásai, s mintha a Barabás Miklós és Walzel Ágost Frigyes 1845-ös Petőfi-litográfiáját felhasználó dizájn is az arckép töredezettségét (pixelekre szóródását) érzékeltetné.³ A kiállításban elkülönített tematikus termek egyfelől e sokféleség-töredezettség-szóródás megta-pasztalására adnak alkalmat, másfelől lehetővé teszik a kor társadalmi-művészeti vonulatainak egy-egy erős kulcsszó köré rendezését. Így a *Kötélék* terem az emberi viszonylatok-kapcsolódások (barátság, mester-tanítvány viszony, pályatársi versengés, szerelem, házasság stb.) sokrétűségét illusztrálja; a *Róna* a korszakban fokozatosan karakterisztikus nemzeti tájegységgé/tájtípussá váló (alföldi) puszták ábrázolásának poétikai és festészeti lehetőségeit mutatja be; a *Rémek* a romantika mindent elsöprő európai hullámának jellegzetes alkotóiként állítja előtérbe Petőfit és kortársait, felhívva a figyelmet a szövegek (stílusban, hangütésben és témaválasztásban is megnyilvánuló) szélsőségeire; az *Otthon* terem pedig a Petőfi által megismert, belakott (vagy csupán vágyott s illuzórikusnak bizonyult) társas tereken, mikrovilágokon vezet keresztül, a falusi parasztudvar és a csárdai duhajkodás idealizált ábrázolásaitól a pest-budai biedermeier háztartás törekeny idilljéig röptetve a látogatót. Jóllehet a tárlat ezen egy-sége kapcsolódik leginkább explicit módon Petőfi korának politikai törekvéseihez (a reformkori politikai diskurzusokhoz, a szabadság-függetlenség kérdésköréhez, a 48–49-es eseményekhez), az utolsó két terem (*Áldozat*, *Erő*) is a költő- és művészlét távlatából értelmezi a középpontba állított hívószavakat. Míg a cselekvő áldozatvállalás (és áldozattá válás) számos Petőfi-szövegben és korabeli műalkotásban az önként vállalt szenvedés toposzával, a világi javak és az önnön tehetség tékozlásával, illetve a meg nem becsült (kortársai által meg nem értett, kritizált, kiközösített és meg nem fizetett) romantikus alkotó képével kapcsolódik össze a tárlat tanúsága szerint, az *Erő* című

³ „Végre, hogy bennem szaggatottság van, az, fájdalom, való; de nem csoda. Nekem nem adta isten a sorsot, hogy kellemes ligetben csalógánydal, lombusogás és patakcsörgés közé vegyítsem énekem a csendes boldogság- vagy csendes fájdalomról. Az én életem csatatéren folyt, a szenvedések és szenvedélyek csatatéren; régi szép napok holtteste, meggyilkolt remények halálhörgése, el nem ért vágyak gúnykacaja s csalódások boszorkánysípításai között dalol féltérbolyodottan műzsám, mint az elátkozott királyleány az operenciás tenger szigetében, melyet vadállatok és szörnnyetegek őriznek. – Aztán e szaggatottság nem is egészen az én hibám, hanem a századé. Minden nemzet, minden család, sőt minden ember meghasonlott önmagával. Az emberiség a középkor óta nagyot nőtt, s még mindig a középkori öltözet van rajta, imitt-amott megfoltozva és kibővíve ugyan; de ő mindazáltal más ruhát kíván, mert ez így is szűk neki, mert szorítja keblét, hogy alig vehet lélekzetet, s aztán szégyenli is magát, hogy ifjú léte gyermekruhát kell viselnie. Így van az emberiség szegény és szorultság között; kívül csendes, csak egy kissé halványabb a szokottnál, de belül annál inkább háborog, mint a vulkán, melynek közel van kitérése. Ilyen e század, s lehetek-e én másforma? én, századom hű gyermeke!” – idézet az 1847-es *Összes költemények* (végül nyomdába nem került) előszavából (199–200).

részegység arra keresi a választ, hogy „létrejöhet-e mélyreható társadalmi változás fizikai erőszak, atrocitások, polgárháború nélkül?” (223) – mindegyre pedig a kései, 1847 utáni Petőfi-szövegeknek (és azok történelmi szituáltságának) feltérképezésével fogalmaz meg válaszkísérleteket.

Ám mindez csupán a katalógusban objektíválódott kiállítási koncepció egyik oldala. A Petőfi Irodalmi Múzeum új Petőfi-kiállításának munkatársai nem pusztán a Petőfivel kapcsolatban felhalmozódott tudás összefoglalására, reprezentálására és közszemlére tételére kaptak megbízást: a múzeumi anyag *jelenvalóvá, átélhetővé tétele* az igazi próbája egy efféle vállalkozásnak, amelynek a *Költő lenni vagy nem lenni* eminensen megfelel. A katalógus bevezetője a megváltozott olvasási és kultúrafogyasztási szokásokat tudatosítva jelöli meg a múzeum mai küldetését, amelynek érvényes megfogalmazására alkalmat és lehetőséget ad a magyar kulturális emlékezetben legélénkebben élő nemzeti költő alakja és hagyatéka. A tárlat célja ama bizonyos „kényes egyensúly megtartása a múzeum két alapvető funkciója között. A múzeum egyrészt legyen »hiteles hely«, a tudományos kutatások minél több eredeti objektummal operáló vetítőfelülete, másrészt legyen látványos térszervezésű, a látogatót aktivitásra és részvételre serkentő, a 21. századi látogatók – köztük kiemelten a fiatalok – érdeklődését is felkeltő kortárs intézmény” (65). Ezt szolgálják az alapvetően is kreatív elrendezésű tereken, felületeken, valamint a műtárgyak sokféleségén és időszakos váltakoztatásán túlmenően a tárlat interaktív megoldásai: az adatvizualizációk és -fizikalizációk (Petőfi egohálózata a *Kötélék* térben [lásd: 109]; a *Vándor Petőfi* adatbázis stb.),⁴ az ifjabb látogatók bevonását segítő interaktív játékok és videóinstallációk, valamint az intézmény sokrétű múzeumpedagógiai kínálata (többek között tematikus előadásokkal, tárlatvezetésekkel, sétákkal).⁵ A katalógust forgatva és a kiállítást megtekintve az olvasó megbizonyosodhat arról, hogy a kurátorok elképzelése – miszerint a kiállítási terek mindegyike „a szakirodalomban alaposan kutatott problémát mutasson be, és a feltett kérdés a jelen, a mindennapok horizontjából is értelmezhető, a látogató saját világában is releváns legyen” (66) – a maradéktalanul megvalósult. A tárlat muzeológiai tudatossága, koncepciója és megvalósítása remekül példázza, miképp lehet – a lehetőségekhez, intézményes keretekhez mérten – kreatívan és kooperatív módon létrehozni egy tartalmas, igényes, korszerű és interaktív állandó kiállítást. Innen nézve a *Költő lenni vagy nem lenni* nem pusztán a Petőfi-emlékezet és a Petőfi-értés „ügye”, hiszen a magyar kultúra más területeit gondozó muzealizációs intézmények törekvései között is előremutató produktum, az irodalom és az irodalmi múzeum terepén jóval túlmutatva.

Zárásul: az efféle kiadványok esetében sem érdemes megfélekedni a szerkesztésről és kivitelről. A *Költő lenni vagy nem lenni* című kiállítás katalógusa e tekintetben is

⁴ Lásd: <https://vandor.pim.hu/> (utolsó megtekintés: 2025. július 16.)

⁵ Mindezekről részletesebben lásd: KALLA Zsuzsa, „Égő szívárvány százezer virágbul”: Módszertani kísérletek a Petőfi Irodalmi Múzeum új állandó kiállításán = *Kétféle én(ek)...*, i. m., 239–265.

kiállja a próbát: szerkezete áttekinthető, jól használható; gondos szerkesztés jellemzi (a csaknem 400 oldalas könyvben mindössze egyetlen elírást találtam), és a könyvtárgy kivitele is pazar – arról a gáláns gesztusról nem is beszélve, hogy e nagyszabású (valóban súlyos, nehéz) kiadvány alig kerül többbe, mint egy manapság megjelenő verseskötet. Illő még megemlíteni, hogy a kiállítás létrehozása – a fent említetteken túl – nyilvánvalóan nagyszámú érdemes szakember munkájának eredménye, de mivel felsorolásuk legalább még fél oldalt tenne ki, így csak hangsúlyozni tudom, hogy minden egyes résztvevő, munkatárs becsületére válik a kiállítás, illetve a teljes névsor vonatkozásában a katalógus címnegyed utáni számozatlan oldalpárját ajánlom az olvasó figyelmébe. Azzal a kikötéssel, hogy – ha eddig nem tette volna – okvetlenül tekintse meg a *Költő lenni vagy nem lenni*-t.

Radnai Dániel Szabolcs